

H. D. de Loor, *Nieuw Nederland loopt van stapel. De Oxford Groep in Nederland, een sociale beweging van het interbellum* (Kampen: J. H. Kok, 1986, vi + 288 blz., f39,50, ISBN 90 242 5349 7).

De schrijver, socioloog van professie, heeft door familieachtergrond bekendheid met de door hem behandelde beweging. Hij heeft mede kunnen putten uit het persoonlijk archief van ds. H. van Schothorst, een der prominente deelnemers aan de Oxford Groep hier te lande tot 1938, en uit dat van de Nederlandse Stichting voor Morele Herbewapening (de naam die de beweging op initiatief van haar voorganger Frank Buchman in genoemd jaar heeft aangenomen). Voorts heeft hij ook interviews gehad met deelnemers uit de tijd zelf. De Loor plaatst zijn onderzoek in het raam van bepaalde sociologische theorieën over sociale bewegingen, waarbij behalve het element van 'deprivatie' vooral dat van 'mobiliseren van hulpbronnen' door hem van veel belang geacht wordt. Van meer specifieke betekenis voor de Nederlandse situatie is de problematiek van de verzuiling, in welk zakje schrijver ook zijn duit deponert. Juist in deze materie stuit hij echter op de grenzen van dit al te populaire model.

De eigenlijke zuilenbouwende groeperingen, de rooms-katholieken en gereformeerden, waren voor de Oxford Groep tamelijk ongenaakbaar. De Loor vergaloppeert zich zodra hij de SDAP na 1922 als zuil presenteert met eigen instellingen als krant (van 1900 reeds), verzekeringsbank (van 1904), vakbond (van 1906). Alleen ten aanzien van de radio gaat het verhaal in dit geval enigszins op (25). En over het invloedrijke vrijzinnig protestantisme zegt hij zelf, wanneer hij voorzitter H. Faber van Eenheid door Democratie ten tonele voert: 'zulk een gezindheid verenigde zich niet in een echte zuil, had dat ook niet nodig' (29) en later gewaagt hij van 'het tamelijk broze verzuilingsmodel dat gaarne op de Nederlandse samenleving van het interbellum wordt gedrukt' (219). Het verzuilingsvoorbeeld van het overwegend 'linkse' Groningen, dat naar aanleiding van het optreden van Linthorst Homan in 1938-1939 aangevoerd wordt, is dan ook niet gelukkig gekozen (145, 151).

De gewezen lutherse predikant uit Pennsylvanie Buchman had, na deelgenomen te hebben aan evangelisatiecampagnes in India en China tijdens de eerste wereldoorlog, sinds 1922 met een klein team zijn eigen initiatieven ontplooid in diverse landen, waaronder ook Nederland. Het was de familie Van Heeckeren van Keil te De Steeg, die het eerste steunpunt bood voor wat de Oxford Groep zou worden. Vanaf 1928 was het huis van baron Van Wassenaer van Catwijck te Den Haag het centrale bureau. Het was dus een zeer elitaire kring waar Buchman via 'house-parties' ingang vond. De Van Wassenaers legden het contact met de 'upper middle class' Duinord-gemeente van ds. Creutzberg te Den Haag. Te Utrecht was de anti-barthiaanse hoogleraar in de theologie M. van Rhijn een vroege adept. Creutzberg introduceerde ook een vreemde eend in de bijt, het SDAP-kamerlid Duys, die er furore zou maken, maar de zaak in 1931 scherp karakteriseerde 'allemaal kapitalisten die het naderend onheil zien aankomen en zich nu geestelijk proberen in te dekken', 68). Naar het voorbeeld van Noorwegen, Denemarken, Zwitserland en Engeland nam ook in Nederland de beweging massale afmetingen aan met de manifestatie te Utrecht (Pinksteren 1937) onder de titel 'Nieuw Nederland loopt van stapel', waar meer dan 100.000 mensen werden getrokken. In mei 1938 zou Buchman zijn nieuwe leuze van 'Morele Herbewapening' lanceren, op een moment dat de internationale spanningen steeds meer stegen. Tijdens de Munchen-crisis vond de eerste wereld-assemblée te Interlaken plaats (september 1938), waar zeker geen waakzaamheid tegen Hitler-Duitsland verkondigd werd ... Elf Nederlandse prominenten, waaronder de vice-president van de Raad van State, deden een oproep in de geest van de

'Morele Herbewapening' en ook koningin Wilhelmina betuigde haar instemming. De minister van buitenlandse zaken in deze dagen van neutraliteitspolitiek (Patijn) was geheel Oxfordgezind. De meest rake typering van de beweging geeft De Loor als hij bij al zijn positieve waardering ervan opmerkt 'dat het niet in hun upper class codes van goede manieren paste om het diabolische van het Derde Rijk te herkennen' (199). Buchman zelf schuwde contacten met prominente nazi's niet, zo bij de Olympische spelen van 1936. Hier te lande was Rost van Tonningen deelnemer aan de Oxford Groep, evenals zijn protegee J. A. Op ten Nooit.

Wezenlijk verzet tegen de beweging kwam reeds vroeg van de zijde der Barthianen, die deze stroming als theologisch weinig diepgaand en politiek suspect verwierpen. De Loor vergelijkt de beweging in een speciaal hoofdstuk met gelijktijdige, maar geheel ongelijksoortige stromingen als NSB, EDD, Landbouw en Maatschappij, Kerk en Vrede, NCSV en ook het Comité van Waakzaamheid, dat geen beweging, maar een comité ad hoc was.

A. F. Mellink

H. Westhoff, *Natuurlijk gehoortenregelen in de twintigste eeuw. De ontwikkeling van de periodieke onthouding door de Nederlandse arts J. N. J. Smulders in de jaren dertig* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam, Publicaties van het Katholiek Documentatie Centrum XIV; Baarn: Ambo, 1986, 338 blz., f39,50, ISBN 90 263 0731 4).

In de jaren twintig van deze eeuw werd vooral in de grote steden aan veel rooms-katholieke artsen en zielzorgers steeds vaker dringend om advies gevraagd over de wijze waarop het aantal kinderen in een gezin op toelaatbare wijze kon worden beperkt. In de moderne maatschappij werden neomalthusiaanse praktijken steeds meer gemeengoed. Mede daarom hebben juist in diezelfde periode vooraanstaande rooms-katholieke medici zich aangegord voor een bestrijding te vuur en te zwaard van de 'gummidokters' van de Neo Malthusiaanse Bond. De toepassing van de verfoeilijke middelen en methoden van die bond zou alleen maar het aantal ongewenste zwangerschappen doen toenemen en tengevolge daarvan het aantal abortussen. De rooms-katholieke arts moest boven zijn medische ethiek de moraal van het kinderrijke gezin hooghouden. Hij mocht zelfs niet in zeer voorzichtige bewoordingen waarschuwen voor zwangerschap.

Toch was er in de rooms-katholieke kerk geen volstrekte afwijzing van de 'kinderbeperking'. In 1882 had de Akense medicus C. Capellmann een methode van natuurlijk geboortenregelen gepropageerd die voor de meeste moraaltheologen acceptabel was. Hij wilde het 'natuurlijk doel' van de echtelijke coïtus niet verijdelen. Maar wie goede redenen had om in het huwelijk 'vrijwillige steriliteit' na te streven kon dat bereiken door onthouding vanaf drie of vier dagen voor de dag waarop de menstruatie werd verwacht tot twee weken na het begin daarvan. Een tamelijk onbetrouwbaar advies dat grote zelfbeheersing vereiste. In feite was het een variant op het advies dat in Frankrijk sedert omstreeks 1850 door biechtvaders werd gegeven. Daar is door moraaltheologen natuurlijk nog heel wat over gezegd en geschreven. Maar als de kerk totale onthouding goedkeurde kon tijdelijke niet goed worden verboden. Daarmee werd immers geen conceptie verhinderd!

Maar de nood groeide. Gehuwden die hun rooms-katholieke arts voorzichtig vroegen om